

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ОРГАНІВ І ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

ABOUT SOME FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF THE ACCOUNTABILITY OF BODIES AND OFFICIALS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Фролов О.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Рябуха В.Р., аспірант кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено окремі аспекти реалізації принципу підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування під час воєнного стану. Авторами вивчено праці вчених, в яких розкрито значення принципу підзвітності задля розвитку децентралізації публічної влади в Україні. Метою статті є встановлення правової природи принципу підзвітності та виявлення нагальних правових проблем, пов'язаних із забезпеченням підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

У статті розкрито суть підзвітності як одного із європейських стандартів належного (доброго) врядування та як основного принципу організації та діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. У статті з'ясовано, що підзвітність органів і посадових осіб місцевого самоврядування є комплексним принципом, який передбачає зобов'язання органів і посадових осіб місцевого самоврядування надавати інформацію про поточну діяльність, звітувати про виконану роботу, а також у випадку неналежного виконання функцій нести відповідальність перед громадою. На підставі аналізу діючого законодавства авторами встановлено відсутність однозначних і чітких правил, які регламентують механізми інформування спільноти про дії муніципалітетів і процес публічного звітування за їх підсумками, форми участі членів громади в обговоренні і оцінці звітів роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Авторами зроблено висновок про системний характер проблем реалізації принципу підзвітності, які зумовлені, насамперед, вадами діючого законодавства про місцеве самоврядування. Наголошено, що процес підзвітності муніципалітетів потребує вдосконалення. Зокрема, на законодавчому рівні необхідно детально вписати обов'язкові способи інформування спільноти про дії муніципалітетів, процедуру і зміст публічного звітування про результати роботи представницьких інституцій, ввести чіткі механізми участі членів громади в обговоренні й оцінці таких звітів, а також запровадити дієві форми контролю громади, що забезпечують притягнення органів і посадових осіб місцевого самоврядування до відповідальності. У статті автори звертають увагу на положення діючого законодавства, що ускладнюють реалізацію принципу підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування під час воєнного стану.

Ключові слова: концепція належного (доброго) врядування, принцип підзвітності, органи і посадові особи місцевого самоврядування.

The article considers certain aspects of implementation the principle of accountability of local self-government bodies and officials of during martial law. The authors researched the works of Ukrainian scientists, which revealed the importance of the principle of accountability in the conditions of decentralization of public power. The purpose of the article is to establish the legal nature of the principle of accountability and identify urgent legal problems related to ensuring the accountability of local self-government bodies and officials in conditions of martial law.

The article reveals the essence of accountability as one of the European standards of the Good Governance and as the basic principle of organization and activity of local self-government bodies and officials. The accountability of local self-government bodies and officials is a complex principle that provides for the obligation of local self-government bodies and officials to provide information about their current activities, report on the work performed, and also bear responsibility for their actions by community.

The authors made the conclusion about the systemic nature of problems of ensuring the principle of the accountability, which are caused, first of all, by the defects of the current legislation of the local self-government. It was emphasized that the accountability process needs improvement. In particular, at the legislative level, it is necessary to spell out in detail mandatory methods of the informing the community about actions of municipalities, the procedure and content of the public reporting on results of the work of representative institutions, to introduce clear mechanisms for the participation of community members in the discussion and evaluation of reports, as well as to introduce effective forms of community control, that ensure the prosecution of local self-government bodies and officials. The article substantiates that the provisions of the current legislation complicate the implementation of the principle of accountability of local self-government bodies and officials during martial law.

Key words: bodies and officials of the local self-government, the concept of Good Governance, the principle of accountability.

Постановка проблеми і її актуальність. На саміті у Брюсселі 23 червня 2022 р. Європейська Рада ухвалила рішення про надання Україні статусу держави-кандидата на членство в Європейській Союз (далі – ЄС), а 14 грудня 2023 р. – про початок переговорів про вступ України до ЄС [1]. Ці події стали доленосними для нашої держави і можливими після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до ст. 3 даної Угоди верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку і ефективній багатосторонності є головними принципами для посилення відносин між Сторонами [2]. Подальша підготовка до членства в ЄС потребує завер-

шення всеохоплюючої трансформації всіх сфер життєдіяльності суспільства відповідно до, зокрема, засад належного (доброго) врядування. У сучасній вітчизняній науці належне (добре) врядування (Good Governance) трактують як особливу форму організації публічного управління, що передбачає активну взаємодію органів державної влади й органів місцевого самоврядування із суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій [3, с. 127].

Не викликає сумніву, що в умовах децентралізації публічної влади функціонування місцевого самоврядування в Україні має засновуватися на принципах концепції належного (доброго) врядування, серед яких ключовим є підзвітність органів і посадових осіб громадськості [4, с. 21; 5, с. 34; 6, с. 5]. Адже призначення демократичної підзвітності полягає в наданні громадянам та їх представ-

никам механізмів для висловлення занепокоєння та вимагання пояснень щодо ефективності роботи виборних та призначуваних посадових осіб, а в разі необхідності – накладання на них санкцій [7, с. 19].

Разом з тим, під час воєнного стану українські муніципалітети працюють в вельми складних політичних і економічних обставинах. Крім того, Закони України «Про правовий режим воєнного стану» і «Про військово-цивільні адміністрації» суттєво обмежили повноваження місцевого самоврядування. Незважаючи на ці виклики, за даними соціологічних опитувань, проведеними у жовтні 2023 р., на відміну від центральної, місцева влада протягом останніх двох років зберігає стабільну довіру населення на рівні 50% [8]. Даний факт демонструє, що результати роботи місцевого самоврядування відповідають очікуванням членів громади. Безумовно, одним із чинників ефективності муніципалітетів є забезпечення принципу підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, що дозволяє зберегти зворотній зв'язок влади і спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика впровадження принципу підзвітності в діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування досить ґрунтовно розкрита в працях В. О. Боняк, Ю. Ю. Голика, Є. В. Мінакової, О. В. Прієшкіної, В. В. Тарана, В. В. Толкованова та ін. Водночас, запровадження воєнного стану викликає потребу у вивченні специфіки реалізації підзвітності муніципалітетів громадам у надзвичайних умовах.

Виходячи з наведеного, **метою статті** є встановити правову природу принципу підзвітності, виявити нагальні правові проблеми, пов'язані із забезпеченням підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування під час воєнного стану і запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Принцип підзвітності, як важлива засада концепції належного (доброго) врядування, отримав офіційне визнання в Програмі розвитку ООН «Управління для сталого людського розвитку» (1997 р.). Згідно з цим міжнародним документом підзвітність означає вимогу до посадових осіб і персоналу державного, неурядового та приватного секторів надавати відповідь зацікавленій громадськості щодо виконання своїх обов'язків, реагувати на критику і нести відповідальність за некомпетентність чи обман [9]. Згодом, в Стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні (далі – Стратегії), затвердженій Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008 р., принцип підзвітності став дванадцятю засадою практичного інструментарію щодо вдосконалення управління на місцевому рівні. Цей принцип передбачає: 1) відповідальність місцевих (виборних) представників та службовців за їх діяльність; 2) оприлюднення рішень муніципалітетів та їх роз'яснення; 3) наявність ефективних механізмів захисту від неправомірних рішень органів і посадових осіб місцевого самоврядування [10].

Ми солідарні з вітчизняними науковцями, що впровадження стандартів, викладених в цій Стратегії, є однією з основних передумов реформування системи місцевого самоврядування в країнах Європи в напрямку підвищення її здатності відповідати на щоденні потреби населення та поліпшення якості надання послуг місцевому населенню [11, с. 49]. Логічно, що одним з кроків введення стандартів вказаної Стратегії стало закріплення принципу підзвітності в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [12].

Слід наголосити, що принципи концепції належного (доброго) врядування не отримали системне втілення в чинному законодавстві України. Водночас, такі принципи знайшли відображення через засади організації та здійснення публічної влади в Україні. Наприклад, принцип підзвітності є принципом місцевого самоврядування як специфічної форми публічної влади [13, с. 271]. Зауважимо, що принципи місцевого самоврядування мають

установчий характер, інтегрують, об'єднують і уможливають існування інших муніципально-правових інститутів [14, с. 165].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон № 280/97-ВР) місцевого самоврядування в Україні здійснюється, зокрема на принципах підзвітності і відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб (ст. 4), а органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами (ч. 1 ст. 75). Згідно із Законом № 280/97-ВР підзвітними є: – виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад – відповідним радам (ч. 2 ст. 11); – сільський, селищний, міський голова – відповідній територіальній громаді (ч. 6 ст. 42); – голова ради – відповідній раді (а. 1 ч. 4 ст. 55); – староста – відповідній сільській, селищній, міській раді (ч. 6 ст. 54¹); – відділи, управління та інші виконавчі органи ради – ради, яка їх утворила (ч. 2 ст. 54); – виконавчий комітет ради – ради, що його утворила (ч. 8 ст. 51); – постійні комісії – відповідній раді (ч. 14 ст. 47) [15].

Щодо доктринального розуміння підзвітності, то, за думкою В. О. Боняк, підзвітність і відповідальність органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб – це законодавчо визначена основоположна, універсальна ідея, незаперечна вимога, що є загальнозначущою для органів державної влади, населення та інших суб'єктів права, являє собою підґрунтя для їх функціонування і зводиться до систематичного інформування жителів територіальної громади про діяльність органів та посадових осіб, надання періодичної звітності перед населенням, здійснення громадського контролю жителями територіальної громади [16, с. 52]. Ми також підтримуємо точку зору Є. В. Мінакової і В. В. Тарана, які бачать правову природу принципу підзвітності значно ширше. Так, Є. В. Мінакова зазначає, що підзвітність, як принцип місцевого самоврядування, не обмежена виключно обов'язком періодично звітувати про діяльність муніципальних органів чи посадових осіб, це система специфічних відносин між підзвітними та уповноваженими суб'єктами, метою яких є реальне досягнення відкритості і демократизму [5, с. 35]. На погляд В. В. Тарана, підзвітність означає, що наділені владними повноваженнями і відповідальністю органи влади зобов'язані аргументовано доповідати і обговорювати результати своєї діяльності з громадою [17].

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що підзвітність органів і посадових осіб місцевого самоврядування є комплексним принципом місцевого самоврядування, оскільки складається з наступних елементів: – інформування про роботу органів і посадових осіб місцевого самоврядування; – публічне звітування перед територіальною громадою та її представницьким органом; – дострокове припинення повноважень як вид муніципально-правової відповідальності. Розберемо кожний з елементів окремо.

По-перше, щодо інформування про роботу муніципалітетів, то в ч. 1 ст. 75 Закону № 280/97-ВР встановлено, що органи і посадові особи місцевого самоврядування періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення [15]. Разом з тим, наразі відсутнє правове регулювання чіткого й одноманітного механізму такого інформування. Варто зазначити, що на практиці склалися такі форми інформаційної роботи: – підготовка та поширення для ЗМІ інформаційних повідомлень, прес-релізів, заяв, звернень; – розміщення інформаційних матеріалів на офіційному сайті ради, її офіційних сторінках в соціальних мережах та інших носіях інформації; – організація випуску інформаційного бюлетеня ради, просвітницьких та комунікаційних кампаній; – проведення прес-конференцій, брифінгів, «прямих ліній», «кру-

глих столів» та інших публічних заходів за участю органів і посадових осіб місцевого самоврядування тощо [18].

Відповідно до Постанови КМУ від 12.03.2022 р. № 253 «Про деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» на період дії воєнного стану органи місцевого самоврядування компетентні зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів [19]. У результаті застосування цієї Постанови на місцевому рівні виникла негативна практика загальної «відписки» про задоволення запитів «після закінчення дії воєнного стану». Більш того, станом на грудень 2022 року, 18 міських рад обласних центрів опублікували лише чверть від обов'язкових наборів інформації [20]. Також на офіційних сайтах місцевих рад залишається проблема з навігацією, зокрема, не завжди легко знайти необхідні документи, порядок денний майбутньої сесії або навіть розпорядження про її скликання. Крім того, є випадки оприлюднення тільки таких рішень та їх проєктів, які мають суспільно-резонансний характер, а доступ до інших документів тимчасово обмежено через воєнний стан [21].

Водночас в Законі України «Про доступ до публічної інформації» (ч. 2 ст. 6) встановлено, так званий, «три-складовий тест», який передбачає обмеження доступу до інформації при дотриманні сукупності таких вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [22]. Крім того, в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» прямих згадок про обмеження доступу до публічної інформації, в тому числі у формі відкритих даних, немає. Лише згідно зі ч. 10 ст. 9 цього Закону в період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їхніх посадових осіб не поширюються вимоги п. 3 ч. 1 (у частині оприлюднення проєктів актів) та ч. 4 ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Натомість, ч. 5 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» фіксує прямий обов'язок голови територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту, невідкладно доводити до відома жителів відповідних територіальних громад рішення про: – передачу коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану; – створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги; – боротьбу зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями; – поведження з небезпечними відходами [23].

По-друге, Закон № 280/97-ВР закріплює наступні варіанти надання органами і посадовими особами місцевого самоврядування звіту про свою роботу: – при здійсненні наданих повноважень сільський, селищний, міський голова не рідше одного разу на рік звітує про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами (ч. 7 ст. 42); – на вимогу не менше половини депутатів відповідної ради сільський, селищний, міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради у будь-який визначений ними термін (ч. 7 ст. 42); – сільський, селищний, міський голова щорічно звітує відповідній раді про здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності виконавчими органами (ч. 6 ст. 42); – староста не рідше одного разу на рік, протягом першого кварталу року, наступного за звітним, а на вимогу не менш як третини

депутатів – у визначений сільською, селищною, міською радою термін, звітує про свою роботу перед такою радою, жителями старостинського округу (ч. 6 ст. 54¹) [15]. Також, Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» визначено зобов'язання депутата місцевої ради періодично, але не рідше одного разу на рік, звітувати про свою роботу перед виборцями відповідного виборчого округу (ч. 1 ст. 16) [24].

Аналіз положень Закону № 280/97-ВР надає можливості стверджувати, що заслуховування звітів органів і посадових осіб відбувається виключно на пленарних засіданнях відповідної місцевої ради (ч. 1 ст. 26), а сесії ради проводяться гласно із забезпеченням права кожного бути присутнім на них, крім випадків, передбачених законодавством (ч. 17 ст. 46) [15]. Незважаючи на те, що під час воєнного стану звітування органів і посадових осіб місцевого самоврядування формально не було скасовано або обмежено, деякі місцеві ради продовжують проводити засідання в закритому режимі та без їх анонсування для громадськості й журналістів [21]. Крім того, алгоритм публічного звітування в Законі № 280/97-ВР відсутній.

Отже, члени громади фактично позбавлені права почути звіт своїх представників, а публічне звітування стало, на жаль, скоріше виключенням із сталої практики муніципалітетів. Приміром, публічний звіт Чернівецького міського голови за 2022 р. відбувся шляхом прямої трансляції у кіномистецькому центрі ім. Івана Миколайчука, і його вільно можна переглянути на YouTube каналі [25]. Тоді як, ще до запровадження воєнного стану, колишній мер міста Харкова Г. Кернес двічі звітував депутатам і відмовився від публічного звіту на Суспільному телебаченні [26]. Зараз на офіційному вебсайті Харківської міської ради є лише звіт Харківського міського голови Г. Кернеса на 18-й сесії міської ради VII скликання про діяльність виконавчих органів у 2017 році [27].

Ще однією проблемою звітування українські вчені називають ототожнення звітування з інформуванням громадян про стан і напрямки розвитку територіальної громади, що виключає інформацію про виконання головою ради своїх завдань [28, с. 72]. Безумовно, процедура звітування муніципалітетів потребує вдосконалення, адже відсутність чіткого механізму і вимог, яким мають відповідати звіти органів і посадових осіб місцевого самоврядування, призвели до формальності звіту або взагалі до його відсутності [29, с. 342]. Наразі Верховною Радою України схвалено у першому читанні законопроект № 7283 про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яким, зокрема, пропонується внести зміни до ст. 42 і передбачити зобов'язання голови місцевої ради не рідше одного разу на рік звітувати про свою роботу перед територіальною громадою, можливість для громадян поставити питання, оприлюднення письмового звіту голови на офіційному вебсайті ради та його розміщення в приміщенні ради не пізніше ніж за сім календарних днів до дати публічного звіту [30].

Розглядаючи третій елемент підзвітності, варто підтримати висновки про те, що підзвітність має бути обов'язком органів та посадових осіб місцевого самоврядування, який буде виконаний у разі його підкріплення відповідальністю – гарантією недопущення зловживання владою [28, с. 69; 29, с. 343]. Відповідно до ч. 2 ст. 75 Закону № 280/97-ВР територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень. Зокрема, згідно із ч. 2 ст. 78 і ч. 3 ст. 79 Закону № 280/97-ВР повноваження місцевої ради і міського голови можуть бути достроково припинені за рішенням місцевого референдуму, порядок якого визначено законом про місцевий референдум [15].

Отже, в діючому законодавстві місцевий референдум визнано єдиним дієвим механізмом здійснення зовнішнього контролю за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Щодо інших форм контролю громади, то відсутність чітких процесуальних механізмів і рекомендаційний характер результатів фактично нівелює їх дієвість [5, с. 35]. Більш того, загальновідомо, що на сьогодні відсутній закон про місцевий референдум. До того ж проведення референдумів прямо заборонено у ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [23]. Виходячи з вищевикладеного, наразі третій елемент підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування реалізувати взагалі неможливо.

Висновки. Підзвітність органів і посадових осіб місцевого самоврядування є універсальною засадою належного (доброго) врядування і основним принципом функціонування місцевого самоврядування в Україні. За змістом даний принцип є комплексним, оскільки передбачає зобов'язання органів і посадових осіб місцевого самоврядування надавати інформацію про поточну діяльність,

звітувати про виконану роботу, а також у випадку неналежного виконання функцій нести відповідальність перед громадою. Проблеми забезпечення принципу підзвітності мають системний характер і зумовлені, насамперед, вадами діючого законодавства про місцеве самоврядування. Тому, процес підзвітності муніципалітетів потребує вдосконалення. Зокрема, на законодавчому рівні необхідно детально виписати способи інформування громадськості про дії муніципалітетів, процедуру і зміст публічного звітування про результати роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування, ввести чіткі механізми участі членів громади в обговоренні та оцінці таких звітів, а також запровадити дієві форми контролю громади, що забезпечують притягнення органів і посадових осіб місцевого самоврядування до відповідальності. У зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану реалізація принципу підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування значно ускладнена в інтересах забезпечення національної безпеки держави та життя і здоров'я людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Диво сталося. Україна починає процес вступу до ЄС. URL: https://lb.ua/world/2023/12/14/589067_divo_stalosya_ukraina_pochinaie_protse.html (дата звернення 15.12.2023 р.).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 05.12.2023 р.).
3. Ткаля О.В. Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2, № 2. С. 125–130.
4. Голик Ю.Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правові аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 33–37.
5. Мінакова Є.В. Підзвітність і підконтрольність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 33–37.
6. Павлов Н.С. Концепція «належного врядування»: сучасне розуміння та стан її реалізації в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 3–7.
7. Демократична підзвітність при наданні державних послуг: практичний посібник для пошуку можливостей вдосконалення за допомогою оцінювання / Г. Бюремальм, А. Фернандес, Г. Хорхе, В. Мольєда. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/democratic-accountability-in-service-delivery-UK.pdf> (дата звернення 07.12.2023 р.).
8. Чи довіряють українці владі: КМІС озвучив результати опитування. URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/domestic-policy/chidoviryayut-ukrainci-vladi-kmis-ozvuchiv-rezultati-opituvannya-720150.html> (дата звернення 08.12.2023 р.).
9. Governance for Sustainable Human Development. An Integrated Paper On The Highlights Of Four Regional Consultation Workshops on Governance for Sustainable Human Development (1997). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3831662> (дата звернення 08.12.2023 р.).
10. Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level URL: <https://www.osce.org/eea/86380?download=true> (дата звернення 09.12.2023 р.).
11. Куйбіда В.С., Толкованов В.В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах. Київ, ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар»», 2010. 258 с.
12. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України № 487/2021 від 7.09.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення 10.12.2023 р.).
13. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / І. І. Бодрова, С. В. Болдирев, В. О. Величко та ін.; за ред. С. Г. Серьогіної. 2-ге вид. переробл. та доповн. Х.: Право, 2011. 360 с.
14. Фролов О. О. Сутність принципів місцевого самоврядування. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 164–168.
15. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
16. Боняк В. Плюралізм наукових підходів до визначення принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 48–54. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-48-54>
17. Таран В.В. Принцип 12 – підзвітність. URL: https://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Principle-12-Accountability_V.Taran.pdf (дата звернення: 07.10.2023).
18. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування. Посібник для муніципальних посадовців. Івано-Франківськ: ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи», 2009. 96 с. URL: <https://arpi.org.ua/doc2/posibnyk.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
19. Про деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 12.03.2022 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
20. Місцева влада не публікує відкриті дані – що робити? URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/mistseva-vlada-ne-publikue-vidkryti-dani--shcho-robityu>
21. Приходьте після війни: які ради залишаються закритими для громадян. URL: <https://www.chesno.org/post/5566/> (дата звернення: 10.12.2023).
22. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
23. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
24. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
25. У Чернівцях розпочався традиційний річний звіт міського голови – пряма трансляція. URL: <https://molbuk.ua/news/275537-uchernivciakh-rozprochavsia-tradyciyniy-richnyi-zvit-miskogo-golovy-priama-transliaciya.html> (дата звернення: 06.12.2023).
26. Річний звіт Кернеса тривав 10 хв: громадянам радили не приходити. URL: <https://www.chesno.org/post/626/> (дата звернення: 10.12.2023).
27. Харківська міська рада. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/search.html?tag=1102> (дата звернення: 10.12.2023).
28. Прієшкіна О. В. Деякі проблемні питання муніципальної відповідальності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С. 67–75. DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.2\(35\).185992](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.2(35).185992)
29. Боняк В. О., Селіхов Д.А. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації: гарантії та проблеми здійснення. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8 (14). С. 336–347. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-336-347](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-336-347)
30. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362> (дата звернення: 08.12.2023).